

І. Давидова,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

В. Зубар,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

РОЛЬ НОТАРІУСА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОГОВОРУ ПРО УПРАВЛІННЯ СПАДКОВИМ МАЙНОМ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Постановка проблеми. Сучасні виклики, зумовлені повномасштабною війною, поставили перед цивільним правом нові завдання, серед яких особливої актуальності набуває питання правового забезпечення збереження та ефективного управління спадковим майном військовослужбовців. В умовах, коли військовослужбовець може загинути, пропасти безвісти чи тривалий час перебувати у відриві від цивільного життя, виникає потреба у правовому механізмі, що гарантуватиме захист його спадкового майна. Одним з таких механізмів виступає договір про управління спадковим майном, який у системі приватного права є інструментом реалізації диспозитивності та захисту прав потенційних спадкоємців.

У цьому контексті важливу роль відіграє нотаріус, який не лише посвідчує та забезпечує юридичну силу договору, а й виконує контрольну функцію, що сприяє дотриманню принципів добросовісності, законності та стабільності цивільних правовідносин.

Стан дослідження теми. Дослідженню питань щодо нотаріальних дій були приділені роботи таких вітчизняних науковців, як: В. В. Баранкова [1], О. О. Дерій [2], М. В. Джуга [3; 4], К. Л. Зілковська [5],

М. Г. Кравченко [6], О. О. Крижевська [7], Є. І. Фурса та С. Я. Фурса [8] та ін. Окремо можна виділити праці, присвячені аналізу договору про управління майном, договору про управління спадковим майном та розподілу спадщини, таких науковців, як: Г. В. Анікіна [9], С. О. Бутнік-Сіверський [10], І. В. Венедиктова [11], В. О. Гончаренко [12], І. О. Дзера [13], Ю. О. Заїка [14], Ю. Є. Зінкевич [15], О. В. Ільків [16], О. Є. Кухарев [17], К. Г. Некіт [18], Р. А. Майданик [19], І. Святецька [20], Л. В. Сішук [21], С. О. Узунов [22], Є. І. Фурса [23] та ін. Разом з тим, спірність практичного застосування існуючих норм, відсутність єдиної судової практики в окреслених питаннях, дія правового режиму воєнного стану свідчать про необхідність додаткового їх вивчення.

Мета статті полягає в аналізі ролі нотаріуса в забезпеченні договору про управління спадковим майном військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу. Після смерті особи до складу спадщини переходить усе належне їй майно, за винятком того, що вилучене з цивільного обігу. На практиці нерідко виникають ситуації, коли певне майно потребує тимчасового управління, догляду чи утримання

до моменту його фактичного прийняття спадкоємцями. Як приклад, в Україні існує значна кількість підприємств, заснованих однією особою, яка володіє ста відсотками статутного капіталу та голосів. У випадку смерті такого власника виникає проблема з управлінням спадковим майном, зокрема корпоративними правами, адже до часу прийняття спадщини спадкоємцями підприємство повинно продовжувати функціонувати, що вимагає призначення управителя для забезпечення його безперервної діяльності.

Порядок призначення управителя спадковим майном визначено Законом України «Про нотаріат», де передбачено наступне: «Якщо до складу спадщини входять корпоративні права чи інше майно, яке потребує догляду, утримання або управління, нотаріус, а в населених пунктах, де його немає, – уповноважена посадова особа органу місцевого самоврядування, призначає управителем одного зі спадкоємців. Якщо ж спадкоємців немає, нотаріус (або відповідна посадова особа) укладає договір з третьою особою про здійснення управління спадковим майном» [24].

Управління спадковим майном здійснюється виключно в інтересах спадкоємців, з метою його збереження та забезпечення можливості подальшого використання і функціонування. Саме це завдання покладено законом на нотаріуса чи посадову особу органу місцевого самоврядування.

У разі призначення управителя зі складу спадкоємців нотаріус (або посадова особа) видає свідоцтво про управління спадковим майном. Таке свідоцтво чинне до моменту прийняття спадщини спадкоємцями. Після вступу у спадок управитель припиняє виконання своїх обов'язків та повертає свідоцтво органу, який його видав.

Зазначене свідчить про значну роль нотаріуса в управлінні спадковим майном.

Відповідно до ЦК України після відкриття спадщини може укладатися договір про управління спадковим майном [25]. Його сутність полягає у передачі повноважень з управління майном, яке входить до складу спадщини, спеціальному суб'єкту – управителю.

У приватному праві цей договір належить до зобов'язально-договірних конструкцій із чітко вираженим майновим характером, адже його метою є не створення нових прав на майно, а збереження та ефективне використання існуючих. Особливої ваги це набуває щодо військовослужбовців, оскільки їхнє спадкове майно нерідко включає: житло та земельні ділянки, рухоме майно (автомобілі, техніка), корпоративні права, цінні папери, банківські вклади тощо.

Правильне управління цими об'єктами дозволяє уникнути їх втрати, знищення чи незаконного відчуження до моменту прийняття спадщини спадкоємцями.

На практиці може постати питання про визначення конкретного управителя спадковим майном, особливо за умови, якщо існує спадкоємців кілька і кожен з них бажає бути призначеним управителем спадкового майна. Чинне законодавство не містить чітких критеріїв чи вимог до особи, яка може бути управителем спадкового майна. Тому нотаріус (або посадова особа) змушений самостійно визначати, хто з кандидатів здатен забезпечити належне управління та збереження спадщини.

На практиці нотаріус зазвичай пропонує спадкоємцям домовитися між собою щодо кандидатури управителя. Якщо ж згоди досягти не вдалося, нотаріус (або посадова особа) самостійно приймає рішення і видає відповідне свідоцтво про управління спадковим майном.

С. О. Узунов пропонує в своєму дисертаційному дослідженні підходити до вибору управителя спадкового майна більш інтегровано, зокрема,

враховуючи компетентність даної особи саме в сфері управління конкретним об'єктом спадкового майна, що має на меті підвищити якість такого управління. Цікавим та обґрунтованим в даному контексті виглядає і пропозиція щодо висування певного переліку вимог до управителя за договором управління спадковим майном, а саме: «Управління спадщиною має здійснювати виключно суб'єкт підприємницької діяльності. Особа, яка управляє спадщиною, має право на вчинення усіх необхідних дій, спрямованих на збереження спадщини протягом терміну дії договору про управління спадщиною. Якщо того вимагають інтереси спадкоємців, то управління спадщиною може передбачати повноваження управителя щодо розпорядження спадковим майном за умови отримання згоди на це установника управління. Особа, яка управляє спадщиною, має право на винагороду за виконання своїх повноважень...» [22, с. 10].

Нотаріус виступає ключовим суб'єктом, наділеним повноваженнями посвідчувати договори та контролювати відповідність їх змісту законодавству. У контексті управління спадковим майном він забезпечує:

- ✓ перевірку правового статусу спадкового майна;
- ✓ встановлення складу спадкової маси;
- ✓ підтвердження правоздатності та дієздатності сторін договору;
- ✓ недопущення порушення прав спадкоємців.

Укладення договору про управління спадковим майном вимагає врахування інтересів одразу кількох груп:

- ✓ спадкоємців — їхнє право на спадщину повинно бути збережене;
- ✓ кредиторів спадкодавця — вони мають право на задоволення своїх вимог;
- ✓ управителя — він здійснює фактичне управління і несе відповідальність за майно.

Нотаріус у цій ситуації виконує функцію «правового арбітра», зберігаючи баланс між сторонами, що особливо важливо у випадку спадщини військовослужбовців, які часто залишають складний майновий комплекс.

Законодавство також покладає на нотаріуса обов'язок контролювати дії управителя та право вимагати звітів щодо управління спадковим майном. Це забезпечує превентивний захист від зловживань і дозволяє гарантувати, що спадкове майно буде збережене у належному стані.

Отже, нотаріус відіграє важливу роль у забезпеченні договору про управління спадковим майном. Зокрема, він виступає гарантом законності, посередником у балансуванні інтересів та органом контролю за виконанням аналізованого договору.

Узунов С. О. слушно пропонує передбачити можливість застосування заходів щодо охорони та управління спадщини й з ініціативи нотаріуса (а не лише таких зацікавлених у збереженні майна осіб як спадкоємці, виконавець заповіту, орган місцевого самоврядування, орган опіки та піклування та ін.). В іншому випадку неприйняття заходів щодо охорони та управління спадщиною може призвести до втрати або пошкодження спадкового майна [22, с. 10].

Сучасні умови воєнного стану в Україні зумовлюють необхідність удосконалення правового механізму забезпечення спадкових прав військовослужбовців. Смерть військових унаслідок бойових дій або зникнення безвісти актуалізує питання управління спадковим майном до моменту його прийняття спадкоємцями. Особливість договору про управління спадковим майном полягає в тому, що він забезпечує збереження економічної цінності майна, його належний обіг і захист інтересів як спадкоємців, так і держави. Однак у випадку військовослужбовців така конструкція має специфічні риси, зумовлені як

правовими, так і соціально-політичними чинниками.

В умовах воєнного стану значна кількість військовослужбовців ризикує стати суб'єктами спадкових правовідносин. У таких випадках нотаріус:

- ✓ відкриває спадкову справу;
- ✓ з'ясовує наявність спадкоємців та їх місце перебування;
- ✓ ініціює укладення договору про управління спадковим майном, якщо цього вимагають інтереси збереження майна.

Вибір управителя спадковим майном військовослужбовця ускладнюється такими факторами:

1) по-перше, відсутність спадкоємців на момент відкриття спадщини (через перебування за кордоном, евакуацію, неможливість прибути в умови бойових дій);

2) по-друге, наявність кількох спадкоємців, які можуть заявляти різні інтереси щодо кандидатури управителя;

3) по-третє, посилена роль нотаріуса, який у воєнний час діє не лише як посвідчувач договору, а й як гарант охорони прав спадкоємців, контролює виконання зобов'язань управителя.

В окремих випадках управителем може бути призначена державна чи комунальна установа, що забезпечує мінімізацію ризиків недобросовісного управління.

В даному випадку важливим моментом є забезпечення правової визначеності, адже завдяки нотаріальному посвідченню договору спадкоємці отримують впевненість у тому, що: майно не буде незаконно відчужене; управитель діятиме в межах повноважень; у майбутньому спадщина буде передана у належному стані.

Специфіка забезпечення договору про управління спадковим майном військовослужбовців полягає в поєднанні приватноправових і публічно-правових механізмів, серед яких:

- ✓ нотаріальне посвідчення договору як обов'язкова умова його чинності;

✓ обмеження повноважень управителя (зокрема, відчуження нерухомості можливе лише за згодою спадкоємців або за дозволом суду);

✓ застосування цивільно-правових способів забезпечення зобов'язань — завдаток, порука, неустойка, застава, що можуть бути покладені на управителя для гарантування належного виконання обов'язків;

✓ майнова відповідальність управителя перед спадкоємцями у випадку збитків чи втрати майна;

✓ контроль з боку нотаріуса та органів державної влади в умовах воєнного стану.

В даному контексті важливо пам'ятати, що нотаріус у своїй діяльності дотримується наступних базових принципів приватного права:

✓ добросовісність — забезпечення чесності сторін у договорі;

✓ справедливість — баланс інтересів спадкоємців, управителя, кредиторів;

✓ диспозитивність — можливість сторін самостійно визначати умови управління;

✓ правова визначеність — створення передбачуваного механізму реалізації спадкових прав [26].

В межах правового регулювання, яке існує нині, можна виділити наступні основні прогалини, які потребують додаткової уваги та якнайшвидшого вирішення, а саме:

а) відсутність спеціальних норм щодо управління спадковим майном військовослужбовців у період воєнного стану;

б) неврегульованість порядку обрання управителя, коли є кілька спадкоємців із протилежними позиціями;

в) недостатній захист прав дітей-спадкоємців військових, які можуть бути малолітніми або неповнолітніми;

г) нестача механізмів державного контролю за ефективністю управління спадковим майном, що особливо критично у випадках відсутності найближчих спадкоємців.

З метою вдосконалення правового регулювання та підвищення ефективності механізму забезпечення договору про управління спадковим майном військовослужбовців доцільно:

а) внести зміни до ЦК України, передбачивши спеціальний порядок управління спадковим майном військовослужбовців у період воєнного стану;

б) закріпити право нотаріуса призначати тимчасового управителя за відсутності згоди спадкоємців;

в) розширити перелік засобів цивільно-правового забезпечення договору, передбачивши обов'язкове страхування відповідальності управителя;

г) запровадити державний реєстр договорів про управління спадковим майном, що забезпечить прозорість та унеможливить зловживання.

Отже, роль нотаріуса в договорі управління спадковим майном військовослужбовців полягає в посвідченні такого договору, що надає йому юридичної сили, а також контролі за дотриманням процедури та законодавства, включно з перевіркою правоздатності сторін, реєстрацією договору у реєстрі та наданням юридичних консультацій щодо прав та обов'язків управителя.

Ключовими функціями нотаріуса, зокрема, є: посвідчення договору; перевірка правоздатності сторін (встановлення сторін договору, перевірка їхньої дієздатності та правоздатності); надання роз'яснення щодо прав, обов'язків, відповідальності та наслідків укладення договору, а також попередження про відповідальність управителя за незаконне розпорядження спадковим майном; контроль за дотриманням законодавства (умови договору мають відповідати вимогам ЦК України та іншим нормативно-правовим актам); внесення відомостей про укладення відповідного договору до Спадкового реєстру.

Незважаючи на правовий режим воєнного стану, нотаріуси продовжують виконувати свої функції, включаючи посвідчення договорів, хоча деякі

дії можуть бути обмежені, як-то угоди щодо відчуження нерухомості, застави. В умовах воєнного стану нотаріуси використовують спеціальні реєстри та бази даних для роботи, а також враховують специфіку при оформленні спадкового майна військовослужбовців.

Висновки. Договір про управління спадковим майном військовослужбовців є важливим інструментом захисту спадкових прав та майнових інтересів спадкоємців у складних умовах воєнного стану. Специфіка його забезпечення полягає у підвищених вимогах до нотаріального контролю, обмеженні повноважень управителя та необхідності застосування додаткових способів гарантування збереження майна. Разом із тим, сучасне законодавство України має істотні прогалини, які потребують усунення шляхом комплексного реформування спадкового права з урахуванням викликів воєнного часу.

Роль нотаріуса у забезпеченні договору про управління спадковим майном військовослужбовців є ключовою, адже він виступає гарантом законності, посередником у балансуванні інтересів та органом контролю за виконанням договору.

З урахуванням сучасних умов воєнного стану та значної кількості спадкових справ військовослужбовців, необхідним є: розробка єдиних методичних рекомендацій для нотаріусів щодо укладення договорів про управління спадковим майном; впровадження цифрових інструментів контролю за діяльністю управителів; удосконалення правового регулювання з метою прискорення процедур у надзвичайних умовах.

Нотаріус постає як центральна ланка у приватноправовому механізмі збереження спадкового майна військовослужбовців, забезпечуючи реалізацію принципів добросовісності, справедливості та правової визначеності в інтересах спадкоємців і суспільства в цілому.

Стаття присвячена аналізу ролі нотаріуса в забезпеченні договору про управління спадковим майном військовослужбовців.

У статті досліджується роль нотаріуса у забезпеченні договору про управління спадковим майном військовослужбовців у системі приватного права.

Акцентовано увагу на специфіці укладення та виконання такого договору в умовах воєнного стану, коли існує підвищений ризик втрати або пошкодження майна.

Зроблено висновок про те, що договір про управління спадковим майном військовослужбовців є важливим інструментом захисту спадкових прав та майнових інтересів спадкоємців у складних умовах воєнного стану. Специфіка його забезпечення полягає у підвищених вимогах до нотаріального контролю, обмеженні повноважень управителя та необхідності застосування додаткових способів гарантування збереження майна. Разом із тим, сучасне законодавство України має істотні прогалини, які потребують усунення шляхом комплексного реформування спадкового права з урахуванням викликів воєнного часу.

Визначено ключові функції нотаріуса: забезпечення законності, балансування інтересів спадкоємців, управителів і кредиторів, а також контроль за виконанням договору.

Обґрунтовано, що нотаріус є центральною фігурою у збереженні спадкового майна військовослужбовців, оскільки саме він виступає гарантом правової визначеності, добросовісності та справедливості.

Зазначено, що з урахуванням сучасних умов воєнного стану та значної кількості спадкових справ військовослужбовців, необхідним є: розробка єдиних методичних рекомендацій для нотаріусів щодо

укладення договорів про управління спадковим майном; впровадження цифрових інструментів контролю за діяльністю управителів; удосконалення правового регулювання з метою прискорення процедур у надзвичайних умовах.

Ключові слова: договір, спадкове майно, договір про управління спадковим майном, військовослужбовці, нотаріус, приватне право, спадкові правовідносини, правова визначеність, права та інтереси, відповідальність, добросовісність, правовий режим воєнного стану, цивільно-правова відповідальність.

Davydova I., Zubar V.
The role of a notary in securing an agreement on the management of the hereditary property of military personnel

The article is devoted to the analysis of the role of a notary in securing an agreement on the management of the hereditary property of military personnel.

The article examines the role of a notary in securing an agreement on the management of the hereditary property of military personnel in the private law system.

The focus is on the specifics of concluding and executing such an agreement in martial law, when there is an increased risk of loss or damage to property.

The conclusion is made that the agreement on the management of the hereditary property of military personnel is an important tool for protecting the hereditary rights and property interests of heirs in the difficult conditions of martial law. The specifics of its provision lie in the increased requirements for notarial control, the limitation of the powers of the administrator and the need to use additional methods of guaranteeing the preservation of property. At the same time, the modern legislation of Ukraine

has significant gaps that need to be eliminated through a comprehensive reform of inheritance law taking into account the challenges of wartime.

The key functions of a notary are identified: ensuring legality, balancing the interests of heirs, managers and creditors, as well as monitoring the implementation of the contract.

It is substantiated that the notary is a central figure in the preservation of the hereditary property of military personnel, since it is he who acts as a guarantor of legal certainty, good faith and justice.

It is noted that, taking into account the current conditions of martial law and a significant number of hereditary cases of military personnel, it is necessary to: develop unified methodological recommendations for notaries on the conclusion of contracts for the management of hereditary property; introduce digital tools for monitoring the activities of managers; improve legal regulation in order to speed up procedures in emergency conditions.

Key words: contract, inherited property, contract on the management of inherited property, military personnel, notary, private law, hereditary legal relations, legal certainty, rights and interests, responsibility, good faith, legal regime of martial law, civil liability.

Література:

1. Баранкова В. В. Оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні. *Право та державне управління*. 2018. № 2. (31). Т. 1. С. 49–56.
2. Дерій О. О. Підстави виникнення нотаріальних процесуальних правовідносин. *Цивілістична процесуальна думка*. 2019. № 2. С. 18–25.
3. Джуга М. В. Нотаріальна дія як об'єкт оскарження до суду за правилами цивільного процесу. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 4. С. 26–31.
4. Джуга М. В. Спір про право за позовом про оскарження нотаріальних дій чи

відмови в їх вчиненні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 5. С. 155–161. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/10/26.pdf>

5. Зілковська К. Л. Нотаріус як учасник цивільного процесу. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 68. С. 416–420.

6. Кравченко М. Г. Роль нотаріуса в захисті спадкових прав за законодавством України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2015. Вип. 3. Том 1. URL: http://lj.kherson.ua/2015/pravo03/part_1/3-1_2015.pdf

7. Крижевська О. О. Загальні положення про передумови виникнення нотаріальних процесуальних правовідносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Випуск 69. С. 108–113.

8. Фурса С. Я., Фурса Є. І., Дика А. О. Спір про право у цивільному процесі: нотаріат, суд, виконавче провадження: моногр. Київ: Алерта. 2021. 288 с.

9. Анікіна Г. В. Цивільно-правове регулювання відносин, пов'язаних зі смертю фізичної особи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Хмельницький, 2014. 184 с.

10. Бутнік-Сіверський С. О. Спадкування прав інтелектуальної власності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2014. 241 с.

11. Венедиктова І. В. Порівняльний аналіз довірчого управління майном з альтернативними конструкціями по регулюванню відносин з управління майном. *Вісник національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. 17. С. 245–252.

12. Гончаренко В. О. Охорона спадкового майна. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 53. С. 212–213.

13. Дзера І. О. Теоретичні та практичні проблеми захисту права власності в спадкових правовідносинах. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. Т. 27. № 3. С. 115–132.

14. Заїка Ю. Договір на управління спадщиною. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 29–34.

15. Зінькевич Ю. Є. Договори між спадкоємцями щодо розподілу спадщини: дис. ... док-ра. філософ.: Одеса, 2022. 221 с.

16. Ільків О. В. Договір як підстава виникнення права довірчої власності.

Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 4. С. 217–219.

17. Кухарев О. Є. Загальна характеристика договорів у сфері спадкового права України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2018. Випуск 48. Том 1. С. 98–101.

18. Некіт К. Г. Управління спадковим майном: українські та європейські реалії. Часопис цивілістики. 2016. Вип. 20. С. 157–161.

19. Майданик Р. Поняття довірчого управління нерухомим майном. Право України. 2002. № 12. С. 121–130.

20. Святецька І. Управління спадщиною (стаття 1285 ЦК України). Юридичний радник. 2011. № 4 (58). URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d1>

21. Сіщук Л. В. Управління корпоративними правами до прийняття

спадщини. Приватне право і підприємництво. 2018. Вип. 18. С. 95–100.

22. Узунов С. О. Договір про управління спадщиною за цивільним законодавством України: дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Одеса, 2025. 211 с.

23. Фурса Є. І. Спадкові правовідносини у нотаріальній та судовій практиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : Київ, 2004. 20 с.

24. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>

25. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

26. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Цивільні правовідносини : навч. посіб. Київ : Істина, 2008. 304 с.

Дата надходження статті: 07.07.2025

Дата прийняття статті: 18.07.2025

Опубліковано: 22.09.2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0